

We labelen mensen omdat het zo makkelijk is

Elleke Bal Trouw 9 december 2018, 16:25

Zeg David, jij bent toch psycholoog? Vertel eens, wat weet je van generatieverschillen?" Zo'n tien jaar geleden werd David Costanza benaderd door het hoofd van het onderzoeksbureau van het Amerikaanse leger, het U.S. Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences. Leidinggevende militairen hadden moeite jongeren uit de millennialgeneratie te werven en trainen. Ze wilden graag weten hoe hun nieuwe rekruten verschilden van vorige generaties.

Voor Costanza, die werkt aan de George Washington Universiteit in Washington D.C., was het onderwerp nieuw. Natuurlijk, hij kende de stereotypen. Millennials, geboren tussen 1980 en 2000, zouden narcistisch zijn, een tikkeltje lui en niet zo loyaal aan hun werkgever. Maar waarop waren die aannames gebaseerd?

Hij begon met een literatuuronderzoek en nam het werk van collega-wetenschappers onder de loep. En dat was het moment dat hij zich achter de oren ging krabben. Costanza moest concluderen dat het onderzoek naar generatieverschillen rammelde.

Hardware

Generatiedenken is breed geaccepteerd. In de media lezen we regelmatig over verschillen tussen generaties. De babyboomers (geboortejaren 1940 – 1955) zijn materialistisch ingesteld. De generatie X (1955 – 1970) is vol van cynisme. Millennials (1985 – 2000) lijden massaal aan burnouts. Toch?

Consultancybedrijven en marketingbureaus verdienen in ieder geval goed geld met deze ideeën. Ze schrijven dikke rapporten over hoe organisaties hun personeelsbeleid en reclamecampagnes op die generaties moeten aanpassen. Ook in de wetenschap verschijnen studies waaruit zou blijken dat generaties fundamenteel van elkaar verschillen. Vaak gaat het om karaktereigenschappen, arbeidsethos of motivatie.

"Gelukkig bieden steeds meer onderzoekers weerwoord", zegt Wouter Vandenabeele, universitair hoofddocent human resources management aan de Universiteit Utrecht. Generatiedenken is 'grote onzin', vindt hij. "Ik ben van 1978. Mijn broer is van 1982. Ik ben dus van de generatie X, mijn broer zou een millennial zijn. Maar zo veel verschillen we niet van elkaar." Vandenabeele kan zich best voorstellen dat een impactvolle gebeurtenis, zoals een oorlog, iemand vormt. "Maar de hardware van mensen verandert heus niet zo snel, als we praten over evolutie."

Scheidslijnen

Bovendien ligt er discutabel onderzoek ten grondslag aan het idee, zegt hij. Een van de problemen is dat niemand het eens is over de begin- en eindjaren van generaties. "De scheidslijnen zijn arbitrair." In het ene onderzoek begint de millennialgeneratie in 1980, in het andere onderzoek in 1985. Die vijf jaren lijken niet zo belangrijk, maar wie harde conclusies trekt op basis van statistisch onderzoek, moet de juiste cijfers hebben. "Wie een generatie-effect wil aantonen, moet een constante en

consistente verandering laten zien in een groep mensen”, zegt Vandenabeele. “Het lijkt erop dat nog niemand daarin is geslaagd.”

Tot diezelfde conclusie kwam David Costanza. Nadat hij zich voor het leger in het onderwerp had verdiept, zou het hem niet meer loslaten. De afgelopen tien jaar is hij bezig geweest om te ontrafelen wat er aan de hand is met het generatieonderzoek. “Mensen veranderen, net als de samenleving”, concludeert hij. “Maar het idee dat vastomlijnde generaties deze veranderingen representeren, is niet bewezen.”

Hoe komt het dan toch dat we zo gewoon zijn geworden om over generatieverschillen te spreken? Om het generatiedenken te begrijpen moeten we terug naar de socioloog Karl Mannheim. In 1928 schreef hij het essay ‘Das Problem der Generationen’, waarin hij de theorie opwerpt dat groepen mensen beïnvloed worden door gedeelde sociale en historische omstandigheden. Die zouden hun persoonlijkheid vormen en zo zouden ze zich van andere generaties onderscheiden.

Gedeelde omstandigheden

In Nederland deed de socioloog Henk Becker daar een schep bovenop. Hij publiceerde in 1992 een invloedrijk boek, ‘Generaties en hun kansen’, waarin hij een nette indeling van generaties maakte. Termen als de ‘pragmatische generatie’ en de ‘verloren generatie’ sloegen meteen aan.

Maar er kwam ook kritiek. Andries van den Broek promoveerde in 1996 op een proefschrift over de verraderlijke charme van het begrip generatie als sociale categorie. Ook nu, als wetenschappelijk medewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau, ziet hij het thema nog regelmatig voorbijkomen. Hij maakt altijd een aantal voorbehouden op het generatiedenken, vertelt hij. Verabsoluteer generaties niet, want wat geeft nu de doorslag, als je kijkt naar hoe iemand in elkaar steekt? Karakter en opleidingsniveau zijn bepalender dan de tijd waarin iemand opgroeit, zegt Van den Broek. Ook bekritiseert hij de harde knip die gemaakt wordt tussen generaties. Maar bovenal waarschuwt hij voor onderzoek dat gebaseerd is op één tijdmeting.

Het is belangrijk om de ‘drie gezichten van de tijd’ te onderscheiden, legt Van den Broek uit. In veel generatieonderzoek worden geboortjaar, levensfase en de historische periode door elkaar gehaald. “Onderzoek dat op basis van eenmalige observaties conclusies over generaties trekt, klopt niet”, zegt hij. “Dat soort onderzoek kan allemaal in de prullenbak. Je hebt tijdreeksen nodig.”

Leeftijdseffect

Een voorbeeld. Regelmatig komen er studies voorbij waarin ‘werktevredenheid’ wordt gemeten. Er zijn dan eenmalig vragenlijsten uitgedeeld die werknemers van verschillende leeftijden invulden. Millennials zouden laag scoren en niet zo tevreden zijn, terwijl de voorgaande Generatie X het beter naar de zin zou hebben.

Maar dit kan net zo goed een leeftijdseffect zijn. Ook de mensen van Generatie X hebben misschien tijden gekend waarin ze iets minder tevreden waren met hun werk. Ze hebben alleen de tijd gehad om een baan te vinden die beter bij ze past. Op basis van dit type onderzoek is dus niet te concluderen dat de millennialgeneratie wezenlijk minder tevreden is. Het kan met hun leeftijd te maken hebben.

Costanza heeft een zogeheten meta-analyse gedaan naar generatieonderzoek. Hij bracht twintig onderzoeken naar generatieverschillen op de werkvloer bij elkaar, om een preciezere uitspraak te kunnen doen over de uitkomsten. Zijn conclusie: de verschillen zijn óf heel erg klein óf niet aanwezig.

Het lijkt erop dat de manier waarop mensen naar werk kijken niet door hun 'generatieschap' wordt bepaald, maar door andere zaken, zoals scholing, karakter of cultuur.

Iemand die wel meerdere meetmomenten gebruikt in onderzoek naar generaties, is de Amerikaanse psychologe Jean Twenge. Ze verdiepte zich in de antwoorden op vragenlijsten die werden afgenomen onder duizenden universiteitsstudenten van 1976 tot 2006. Haar conclusie: studenten vertonen steeds meer narcistische trekjes. Ze antwoorden door de jaren heen steeds vaker bevestigend op vragen als: 'Ik kijk graag naar mezelf in de spiegel'. Logisch, redeneert Twenge in haar boek 'Generation Me', want die selfies en sociale media hebben een groot effect op jongeren.

Narcisme

Maar ook haar conclusies kloppen niet, zeggen critici. Twenge haalt het periode-effect en het generatie-effect door elkaar, zegt David Costanza. Het kan net zo goed zijn dat alle generaties in de loop der tijd narcistischer worden door smartphones. Maar dat wordt niet gemeten. Daarnaast noemt hij andere problemen met haar onderzoek. Er is bijvoorbeeld aangetoond dat de verzameling van studies die Twenge gebruikte te selectief was, waardoor de toename van narcisme overschat werd.

Costanza zelf heeft ook onderzoek gedaan naar narcisme. Hij kwam erachter dat narcistische trekjes inderdaad iets toenamen rond het jaar 2000, maar vervolgens weer afnamen, terug naar het niveau van 1980. Een golfbeweging dus, die volgens hem niet logisch verklaarbaar is door de komst van mobiele telefoons en sociale media. "Jonge mensen zijn bovendien altijd iets narcistischer dan ouderen", zegt Costanza. "Er is dus ook nog een leeftijds-effect. De meeste mensen ontwikkelen zich door de jaren heen."

Wie onderzoek doet naar generatieverschillen, moet dus voorzichtig zijn. Dat er in wetenschappelijke tijdschriften steeds weer artikelen verschijnen waarvan de statistieken niet kloppen, is problematisch, vindt Costanza. Ook Andries van den Broek van het SCP merkt op: "Ik zie wel eens onderzoeken voorbijkomen waarvan ik denk: hoe hééft dit kunnen passeren?" Wouter Vandenaabeele uit Utrecht: "Dat kun je de wetenschappelijke gemeenschap verwijten." Het probleem is volgens hem deels te wijten aan uitgeverij die iets te graag publiceren over zo'n smeugig onderwerp. Hij roept collega-onderzoekers die zulke artikelen beoordelen op alert te blijven en voldoende weerwoord te bieden.

Categorieën

Toch blijft er een vraag over: waarom is generatiedenken zo hardnekkig? "We labelen mensen graag", zegt Van den Broek. "Gewoon omdat het de werkelijkheid hanteerbaar maakt en in overzichtelijke categorieën opdeelt."

Het is ook hoe ons brein werkt, zegt Costanza. "Onze hersenen nemen graag een snelle beslisroute om te bepalen hoe de ander in elkaar zit." En dan hebben mensen ook nog eens de neiging om te zoeken naar wat de eigen overtuiging bevestigt. Als een werkgever het idee heeft dat millennials geen aanpakkers zijn, en hij ziet er eentje met de benen op tafel, dan zal dat meteen opvallen. Zelfs als er daarnaast drie millennials zich het schompen werken.

Overigens is er een patroon in generatiedenken dat zich steeds weer aftekent: ouderen bestempelen jongeren als lui, jongeren zien ouderen als star en minder flexibel. De Griekse wijsgeer Socrates merkte al op dat de jeugd aan het verloederen was. Deze stereotypen lijken misschien onschuldig, maar kunnen vernietigend zijn. Bijvoorbeeld als een oudere niet wordt aangenomen omdat wordt gedacht dat hij niet goed met verandering kan omgaan.

Van den Broek deed voor het Sociaal en Cultureel Planbureau in 2010 een onderzoek waarvoor hij mensen vroeg of zij zich tot een generatie rekenen. 80 procent van de bevolking bleek zich 'soms' (60 procent) tot vaak (20 procent) onderdeel van een generatie te voelen. Die generatie zou zich onderscheiden van andere generaties op het gebied van arbeid, cultuur, politiek en gezin.

Eigenschappen

Dat is opvallend, zegt Van den Broek. "Het is empirisch te weerleggen dat grote generatieverschillen bestaan. Maar mensen identificeren zich er wel mee. We willen allemaal graag bij een groep horen." Dat heeft te maken met identiteit, zegt hij. "Supporters van de ene voetbalclub denken soms ook dat ze totaal verschillen van de fans van de andere club."

Costanza herkent het meteen. Het grappige is volgens hem dat mensen zich vaak identificeren met de positieve eigenschappen die aan een groep toegeschreven worden, maar niet met de negatieve. "Dan zeggen ze: ik ben een babyboomer, maar ik ben niet materialistisch, hoor."

Een jaar geleden kreeg Costanza een telefoontje van het onderzoeksbureau van het Amerikaanse leger. "Ik vrees dat er weer nieuwe leidinggevenden aan het roer staan", lacht hij. De vraag die ze stelden: of hij niet kon uitzoeken wat er met de huidige generatie rekruten aan de hand was.

De etiketten die we zo graag op mensen plakken

Stille generatie: 1925-1940. De geboortejaren van de stille generatie werden getekend door de Grote Depressie en de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. De generatie zou gezagsgetrouw zijn, zuinig en behoudend.

Babyboomers: 1940-1955. De geboortegolf die al tijdens de bezetting inzette en na de bevrijding aanzwol, bracht de babyboomers voort. De generatie zou bevlogen zijn en onverzadigbaar, en wordt vanwege later gedrag ook de protestgeneratie genoemd.

Generatie X: 1955-1970. Na de opgang van wederopbouw en babyboom werd generatie X geconfronteerd met recessie en werkloosheid. De zelfredzame, cynische gelukszoekers worden ook de verloren generatie genoemd.

Pragmatische generatie: 1970-1985. De nuchtere jaren negentig en de groeiende keuzemogelijkheden zouden de pragmatische generatie hebben opgeleverd, geheel gericht op zelfontplooiing, en ook wel de patatgeneratie genoemd.

Generatie Y: 1985-2000. Digitalisering, sociale media en oplevend terrorisme vormden het decor voor generatie Y, ook wel millennials of achterbankgeneratie genoemd. Toegedichte kenmerken: verwend, narcistisch, vatbaar voor stress.

Zie ook een uitgebreid artikel klik op

<https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/pdf/93646.pdf>